

TAN, Hasan (2021), “Osmanlı- Kürt İlişkileri Bağlamında Koçhisar (Dede Kargın) Savaşı”, *Kadim Akademi SBD*, C. 5, S. 1, s. 18-33.

Makale Geliş Tarihi: 25.04.2021 / Makale Kabul Tarihi: 31.05.2021

OSMANLI-KÜRT İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA KOÇHİSAR (DEDE KARGIN) SAVAŞI

KOCHİSAR BATTLE IN THE CONTEX OF OTTOMAN-KURDISH RELATIONS

Hasan TAN *

ÖZ: Mayıs 1516 yılında Kızıltepe yakınlarındaki Dede-Kargın mevkiinde meydana gelen Koçhisar Savaşı'nda, İdris-i Bitlisî ve Kürt Emirlerinin komuta ettiği yerel kuvvetler ile merkezden gönderilen ve Bıyıklı Mehmed Paşanın komutası altındaki Osmanlı Ordusu, Karahan komutasındaki Safevî ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu savaş neticesinde Karahan'ın iki yıldır elinde tuttuğu Diyarbakir ile Urfa'nın bazı bölgeleri ve Mardin ile çevresi tamamen Osmanlıların egemenliği altına girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Safeviler, Kürtler, Koçhisar Savaşı, Dede Kargın.

ABSTRACT: During the Koçhisar Battle, which took place in Dede-Kargın location near Kızıltepe in May 1516, the local forces commanded by İdris-i Bitlisî and Kurdish Emirs, and the Ottoman Empire army sent from the center and under the command of the Bıyıklı Mehmed Pasha heavily defeated the Safavid army under the command of Karahan. As a result of this battle, Diyarbakir and some regions of Urfa, and Mardin and its surroundings which Karahan had been holding for two years entered completely into the domination of the Ottomans.

Keywords: Ottomans Histroy, Safavids, Kurds, Koçhisar Battle, Dede Kargın.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin (1299-1922) Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırması ile Safevilerin (1501-1736) Akkoyunlu Devleti'ni yenerek mezhep temelli bir devlet kurması neticesinde, bölge, uzun bir süre bu iki güç arasında çekişmelerin merkezi haline gelmiştir. Şah İsmail Safevî,¹ Şîi mezhebini siyasetinin temel

* Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı Doktora, hasantan@artuklu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7522-3098>

¹ (17 Temmuz 1487) Erdebil'de doğdu. Babası Safevî tarikatının şeyhi Haydar, annesi Uzun Hasan'ın kızı Âlem Şah Halime Begüm'dür. Babasının ölümü üzerine 12 yaşında Şeyhlik makamına geçen İsmail, taraftarlarının da desteğiyle 1501 yılında son Akkoyunlu hükümdarı Elvend Bey'i yenerek Tebriz'de Şahlığını ilan etmiştir. Şahlığını ilan ettikten sonra kısa sürede İran, Azerbaycan ve Afganistan'ın tamamına hâkim olup Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmiştir. 23 Ağustos 1514 yılında yapılan Çaldıran Savaşı'nda yenilince İran içlerine çekilerek bir daha savaş meydanına çıkmamıştır. 23 Mayıs

dayanağı haline getirerek bu rekabetteki meşruiyeti mezhep üzerinden sağlamaya çalışmıştır. Sünnî bir geçmişe dayanan Safevi Tarikatı, Şah İsmail ile birlikte devlet haline geldikten sonra Şiî/İmamiyye mezhebini egemenliği altında bulunan topluluklara dayatarak buna karşı direnenleri de katletmekten çekinmemiştir. Şah İsmail ve haleflerinin bu siyaseti, sadece İran'ı değil, bütün Ortadoğu'daki siyasi dengeleri değiştirmiştir. İran'da meydana gelen bu büyük dönüşüm, Sünnî dünyanın en büyük siyasî gücü olan Osmanlı Devleti ile Safevileri kaçınılmaz olarak bir çatışma zeminine sürüklemiş, bu çatışmaların tam merkezinde ise Kürtler yer almıştır. Bu iki siyasi gücün arasında kalan Kürt emirlikleri, denge siyaseti ile ayakta kalmaya çalışarak her iki güç ile pragmatik bir ilişki biçimini geliştirmişlerdir. Kürt topraklarının tampon konumda bulunması ve Kürt emirliklerinin siyasi bir birliktelikten yoksun olmaları, onları sürekli bir biçimde bir kamptan diğerine gidip gelmek zorunda bırakmıştır. Elbette Osmanlı Devleti ile Safevilerin Kürtler ile olan ilişki biçimleri de konjoktöre ve şartlara bağlı olarak değişkenlik göstermekteydi. Bu değişken ilişki biçimi, bazen Kürt emirliklerin lehine bir şekilde gelişirken, bazen de tam tersi bir biçimde Kürtler aleyhine sonuçlanmaktaydı.

Osmanlı Devleti ile Safevilerin mücadele sahasının Kürt toprakları olması, Kürtlerin yukarıda da ifade edildiği gibi bu iki güçle kurmuş oldukları ilişki biçimini dayatmıştı. Ancak Safeviler egemenliklerini pekiştirdikten sonra, mezhebin itici gücünün de desteğiyle, Kürt emirliklerine saldırarak topraklarını birer birer ele geçirmeye başlamışlardı. Günümüzde İran'ın tamamı, Irak, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'dan başlayarak Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan'ın bir kısım topraklarını kapsayan coğrafyaya egemen olan Safeviler, bölgede en büyük rakip olarak gördüğü Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmeden önce, Kürt emirliklerini ortadan kaldırması gerekmektedir.

Kendisine biat etmek isteyen Kürt emirlerini dahi hapsettiren² Şah İsmail, böylece amacının tüm bölgeye doğrudan egemen olmak olduğunu ilan etmekteydi. Şah İsmail'in bu politikası, Kürt emirlerine topraklarını korumak adına Osmanlı

1524 yılında Tebriz'de ölmüştür. Bkz; Tufan Gündüz, “Şah İsmâil”, İslam Ansiklopedisi, C. 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 253-255

² Şeref Han, *Şerefname*, Çev: M. Emin Bozarıslan, Deng Yayınları, İstanbul 2009, s. 102.

Devleti ile ittifak kurmak dışında bir seçecek de bırakmıyordu. Kürt emirlikleri ile Osmanlı Devleti arasında meydana gelen bu ittifak, Safevileri bölgeden uzaklaştırmak adına yapılmış ve Koçhisar Savaşı'nda³ Osmanlı kuvvetleri ile Kürt emirlerinin komuta ettiği yerel birliklerin başarısıyla sonuçlanmıştır.

Şah İsmail'in asırlardan beri Kürt emirler tarafından yönetilen toprakları ele geçirmeye çalışması, ele geçirdiği yerlere de Şiî inancına mensup kişileri ataması, bu savaşın temel gerekçesini oluşturmaktadır. Bu savaş için Kürt emirlerini bir araya getiren, aynı zamanda Yavuz Sultan Selim'in de bir ordu ile destek vermesini sağlayan İdris-i Bitlisi⁴, savaşa giden süreçten ve savaşın kendisinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmektedir. Koçhisar Savaşı, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki egemenliği açısından çok önemli bir savaş olmasına karşın, Osmanlı kroniklerinde bu savaşın ayrıntılarından pek bahsedilmemektedir. Bizzat bu savaşta yer alan İdris-i Bitlisi'nin haricinde Şeref Han da eserinde kısmen bu savaşın detaylarından bahsetmektedir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti ile Kürt emirliklerinin ilişkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde de Koçhisar Savaşı'nın yapıldığı bölgenin kısa tarihi açıklanmış ve bu savaşa giden süreçten bahsedilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise, savaştan sonra bölgede oluşturulan düzen ele alınmıştır.

1. Osmanlı Devleti İle Kürt Emirliklerinin İlişkisi

Kürtlerin tarih sahnesinde yer almaları ile ilgili kaynaklarda çeşitli rivayetler mevcuttur. Arap yazarları miladi 940 tarihine kadar Kürtler'i Azerbaycan, Hilat (Ahlat), Ermeniye, Fars gibi bölgelerdeki azınlıklar arasında sayarak bu tarihten

³ Mayıs 1516 yılında Mardin Kızıltepe yakınlarındaki Dede-Kargın (günümüzde Derik ilçesi sınırları içerisinde kalan Alibey Köy) mevkiinde, Bıyıklı Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile Ustaclu Kara Han komutasındaki Safevi ordusu arasında meydana gelmiştir. Bkz; Hoca Sâdeddin, Tâcû't-Tevârîh, C. 4, s. 261-270.

⁴ 1452 yılında doğduğu tahmin edilen Bitlisi ünlü âlim ve tarihçidir. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın sarayında münşilik yapmış, bu devletin yıkılmasından sonra da Yavuz Sultan Selim'in yanına gidip Yavuz'un Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini hâkimiyeti altına almasında büyük rol oynamıştır. Heşt Bihişt ile Selim Şah-nâme en önemli eserleri arasındadır. 1520 yılında 65-70 yaşlarında iken vefat etmiş, mezarı Eyüp'te hanımı Zeynep Hatun tarafından yaptırılan mescid civarındadır. Bkz; Mehmet Bayrakdar, *Bitlisli İdris*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.1-11. Abdulkadir Özcan, "İdris-i Bitlisi", İslam Ansiklopedisi, C. 21, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 485-488.

itibaren Mesudi ve İstahri, İran'daki bazı Kürt topluluklarının isimlerini bildirmeye başlamışlardır⁵. Arap-İslam fetihleriyle birlikte Kürtler, tarihsel bilinmezlikten kurtularak hızla siyasal görüş ayrılıklarıyla tanınan uzun geçmişlerinin doğrulanmasını sağladılar⁶.

Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın sürekli mücadele sahası olması ve siyasi bir oluşumdan yoksun olması nedeniyle kesin sınırlarını belirlemek imkânsızdır. Ancak genel olarak Kürtlerin etnik çoğunluğu oluşturduğu yerler “Kürdistan” olarak adlandırılmıştır. “Kürdistan” ismi ilk olarak Selçuklu Sultanı Sencer (1118-1157) tarafından XII. yüzyılda kullanılmış ve Sencer'in bu isim ile bir eyalet oluşturduğu genel bir kabuldür⁷. Kürdistan ismi yazılı kaynaklarda ise ilk olarak Raşiduddin Fadlullah El-Hemedani'nin 1310 tarihli “Cami'ul Tevarih” isimli eserinde, daha sonra da Hamdullah El-Kazvinî'nin 1339 yılında kaleme alınan “Nuzhet'ul Kulûb” isimli eserinde yer almaktadır⁸.

Moğol istilasından Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmelerine kadar geçen sürede, genellikle bölgeye hâkim olan yöneticiler, Kürt emirliklerinin ve aşiretlerinin güçlenmesine fırsat tanımamışlardır. Her ne kadar Karakoyunluların hâkimiyeti altında güç kazanmışlarsa da, Akkoyunluların Karakoyunlu topraklarını ele geçirmesiyle Kürtler, evvelki yönetime olan bağlılıklarından dolayı baskı görmüşlerdir⁹.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyaya hâkim olan Akkoyunlu Devleti'ni (1340-1503) saf dışı bırakan Safeviler, Akkoyunluların hâkimiyetinde olan toprakların bir kısmına egemen olmuşlar, geri kalan kısımlar ise Kürt emirler tarafından yönetilmeye devam edilmiştir. Akkoyunlu Devleti'ni ortadan kaldıran Şah İsmail ise, Safevilerin egemenliklerini kabul etmeyen Afgan ve Özbek hanlıklarını itaat altına aldıktan sonra Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirme imkânını elde edebilmiştir. İlk etapta Dâî'leri¹⁰ vasıtasıyla Anadolu'ya nüfuz etmeyi deneyen Şah İsmail, ciddi bir taraftar kitlesine ulaştıktan sonra kendisine inananları harekete geçirerek isyan etmelerini teşvik

⁵ Mesudî, *Murûc Ez-Zeheb*, Çev: Ahsen Batur, Selenge Yay. İstanbul 2004, s. 191, Nazmi Sevgen, *Doğu Anadolu Beylikleri Tarihi*, Ed.K. Şerefoğlu ve H.K.Türkoğlu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982, s.13.

⁶ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2004, s.47

⁷ Viladimir Minorsky, “Kürtler”, İslam Ansiklopedisi, C. VI, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 1097

⁸ Mela Mahmudê Bayezîdî, *Adat û Rusumatnameê Ekradiye*, Ed: Süleyman Çevik, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2012, s. 37.

⁹ Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, 2.Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.63- 64.

¹⁰ Daha sonra İsmailiye olarak da anılacak olan Şii/İmamiyye mezhebinin yayılması için görevlendirilmiş din adamlarına verilen isimdir. Hristiyanlıktaki misyonerlerin eş değeri olarak da algılanabilir.

etmiştir¹¹. Bu isyanlar ile Osmanlı Devleti'nin de gücünü sınama fırsatını elde eden Şah İsmail, Osmanlı Devleti'nin isyanlar karşısındaki acziyetinden de istifade ederek bazı Kürt emirliklerini ortadan kaldırmıştır. Kürt emirliklerin ortadan kalkması ile Dülkadir Beyliği'nin (1337-1522)¹² sınırlarına dayanan Safeviler, Osmanlı Devleti'nin bekası için bir tehdit halini almıştı. Bu tehdidi ortadan kaldırmak ve Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarını güvence altına almak isteyen Yavuz Sultan Selim, büyük bir ordu ile İran üzerine sefere çıkmıştır. Her iki gücün Çaldıran'da karşılaşması ve vuku bulan savaşı Osmanlı Devleti'nin kazanması ile birlikte¹³, Şah İsmail'in Anadolu'ya Dâî'leri aracılığıyla nüfuz etmesi engellenmiş oldu. Ancak Çaldıran savaşından sonra Şah İsmail, bu sefer Safevi ordusu komutanı Karahan'ı¹⁴ tekrardan bölgeyi ele geçirmesi için göndermiş, Karahan da Mardin'i ele geçirerek Diyarbakir'-i kuşatma altına almıştır. Diyarbakir halkı ise, zor koşullar altında direnerek şehri kendisine teslim etmemiştir. Toprakları Safevilerin eline geçmiş olan Kürt emirler ise, Diyarbakir kuşatması gerekçesiyle de Osmanlı Devleti'nden Safevilere karşı yardım talebinde bulunmuşlardır.

Osmanlı Devleti ile Kürt emirlerinin ilişkisi hem Yavuz Sultan Selim'in hem de Kürt emirlerinin büyük saygı duyduğu ve itimat ettikleri İdris-i Bitlisî üzerinden gerçekleşmiştir. Bitlisî 1515 yılında, Yavuz Sultan Selim tarafından Kürt beylerinin gönüllerini almak için Kürdistan'a gönderilmiş, kendisiyle birlikte Kürt beylerine verilmek üzere menşurlar¹⁵ gönderilmiştir¹⁶.

¹¹ Bu isyanların en önemlisi 1511 yılında Anadolu'da ortaya çıkan Şah Kulu isyanıdır. Osmanlı arşiv kaynaklarında Şeytankulu olarak da zikredilmektedir. Bkz; Feridun Emecen, “Şah Kulu Baba Tekeli”, İslam Ansiklopedisi, C. 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 284-286

¹² 1337 yılında Bozoklu Türkmen reislerinden Karaca Bey tarafından Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere kurulmuş olan ve doğuda Harput'tan batıda Kırşehir'e, kuzeyde Bozok (Yozgat) ile Sivas'ın güneyinde Gemerek ve Gürün'den Hatay'a bağlı Hassa'ya kadar yayılan bölgede hüküm süren Dulkadir Türkmenleri, Oğuzlar'ın Bozok koluna mensuptur. Kaynaklarda çeşitli şekillerde yazılan Dulkadir adının, Abdülkadir veya benzeri bir ismin Türkmen telaffuzuna uydurulmuş şekli olduğu tahmin edilmektedir. Bkz; Refet Yinanç, “Dulkadiroğulları”, İslam Ansiklopedisi, C. 9, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 553-557.

¹³ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983.s. 253-278.

¹⁴ Şah İsmail'in en önemli komutanı, aynı zamanda Şah İsmail'in kız kardeşinin eşi ve Diyarbakir Berylerbeyliği'ni de yapmış olan ünlü Safevî komutanıdır. Bkz; “Safevilerin Diyarbakir Beylerbeyi Muhammed Han Ustaclu ve Anadolu'daki Faaliyetleri”, Namig Musalı, *Uluslararası Diyarbakir Sempozyumu*, Ed; Ufuk Bircan vd. 02-05 Kasım 2016, s.495-521.

¹⁵ Padişah/Sultan tarafından vezir, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli memurların atanmasına ilişkin verilen özel beratlarla verilen isim.

¹⁶ İdris-i Bidlisî, *Selim Şah-nâme*, hzl; Hicabi Kurlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001. s.237.Şükrî-i Bitlisî, *Selim-nâme*, Hzl, Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Yayınları, No:100, Kayseri 1997, s.227

İran'ın bölgedeki faaliyetleri ile birlikte Kürt ümerasının vaziyetleri hakkında da İstanbul'a raporlar sunan¹⁷ Bitlisî, Kürdistan'da Beradust beylerinin tasarrufunda olan Urmi vilayetinden başlayarak sırasıyla İmadiye, Soran, Buhtan, Nemran, Rojgan, Eyyubiler ve diğer emirliklerden güçlü sözleşme ve antlaşmalar yoluyla İslam sultanı (Yavuz Sultan Selim) için biat aldığı¹⁸, Hasan Keyf ve Siirt Emiri Melik Halil Eyyübî, Bitlis Meliki Emir Şerefüddin, Hizan Meliki Emir Davut, Sason hâkimi Ali Bey, Nemran hâkimi Abdül Bey ve kardeşi İzzedin Şir Bey'in oğlu Emir Melik Abbas'ın da katıldığı 25 Kürt beyi ile bir toplantı düzenleyerek Kürt beylerinin bu toplantıda kendisinden Sultanın kendilerine birinin tayin edilmesini talep ettiğini belirtmektedir¹⁹. Kürdistan emirlerinin tamamının halifeye (Sultan Selim) biat ettiğini belirten Bitlisî, bu emirlerin sultandan Kızılbaşlara karşı yardım talebini şu ifadeler ile dile getirmektedir; *“çünkü bizim beldelerimiz ve meskenlerimiz Kızılbaş beldelerinin yakınında, hatta hemen bitişiğindedir. Zira Diyarbekir'in, Azerbaycan'ın ve Bağdat'ın ortasında kalmıştır. Yıllardır bu ilhat şiarlı taife Kürtlerin kökünü ve damarını zulüm kılıcıyla kesmiştir. Kızılbaşlar İslam sultanının bu tarafa yönelişinin en büyük nedeni olarak da Kürtlerin çağrısını görmektedir”*²⁰. Bitlisî'nin konu ile ilgili daha geniş aktarımlarına bakıldığında ise Yavuz Sultan Selim'in yardım göndermekte çok da istekli olmadığı anlaşılmaktadır. Bir yandan kendi ordusunun isteksiz tavırları, diğer yandan Batıya yapılacak seferlerin daha cazip olması gibi hususlarla açıklanabilecek bu durumun tersine dönmesinde Kürtlerin ısrarlarının etkisi olmuştur²¹. Ancak yine de Yavuz Sultan Selim tarafından Kürdistan meliklerine ve hâkimlerine Sultan'ın dostluk mektuplarının gönderildiğini belirten Bitlisî, Kürt emirlerinin ısrarlı talepleri karşısında, Sultan tarafından Bıyıklı Mehmed Paşa'nın ordusuyla birlikte gönderildiğini belirtmektedir. Bıyıklı Mehmed Paşa'nın ordusu Kürt beylerinin toplamış olduğu ordu ile birleşerek Diyarbekir'e doğru harekete geçmiş ve bu haber üzerine Karahan kaçarak Mardin tarafına geçmiştir²². Karahan aynı zamanda, Osmanlı ordusunun Diyarbekir'de olduğunu Şah İsmail'e haber vererek kendisinden takviye kuvvet talebinde de bulunmuştur²³. Ancak Osmanlı ordu birliklerinin Diyarbekir'den hemen hareket ederek Mardin'e doğru yola çıkması üzerine,

¹⁷ BOA., TSMA, Nr. 858 G. 89 (H.09.10.0926).

¹⁸ İdris-i Bidlîsî, s.253.

¹⁹ İdris-i Bidlîsî, s.237-239.

²⁰ İdris-i Bidlîsî, s.261.

²¹ İbrahim Özcoşar, *Osmanlı Devleti ve Kürtler* (Sultan ve Mir: Osmanlı Kürt İlişkilerine Giriş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 13.

²² İdris-i Bidlîsî, s.268.

²³ İdris-i Bidlîsî, s.272.

Safevi kuvvetleri ile Osmanlı birlikleri Koçhisar yakınlarındaki Dede Kargın mevkiinde karşılaşmışlardır.

2. Koçhisar Şehri

Osmanlı kuvvetleri ile Safeviler arasında vuku bulan Koçhisar savaşı günümüz Derik sınırları içerisinde kalan Alibey Köyü (Dedê) Dede Kargın²⁴ mevkiinde gerçekleşmiştir²⁵. Dede Kargın olarak anılan bölge, eski ismi Koçhisar olan ancak Cumhuriyet döneminde ismi Kızıltepe²⁶ olarak değiştirilen ilçenin sınırları içerisinde yer almaktaydı.

Koçhisar, coğrafi konum olarak Mardin'in güney batı ucu, Nusaybin'in batısı, Derik ile Ceylanpınar'ın doğusu ile Mazıdağı'nın güneyinde yer almaktadır. Mardin'in yüksek ve eğimli coğrafi yapısına karşılık Koçhisar, kuzey Mezopotamya'nın bitimsiz düzlükleri üzerine kurulmuştur²⁷.

XII. yüzyılda Artukluların başkenti olan Mardin'in en önemli tamamlayıcı unsurunun tarihi İpekyolu üzerinde yer alan ve bugün Kızıltepe'ye denk düşen Koçhisar şehri olduğu bilinmektedir. XI. Yüzyılın başlarında Koçhisar, Mervani emirlerinden Nasrudevle döneminde darphanesi bulunan bir yerleşim yeri olarak görülmektedir²⁸. XI. yüzyılın sonuna kadar çok küçük ayrıntılar dışında adına pek rastlanmayan Koçhisar, XII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Diyar-ı Bekr'in hatta el-Cezire'nin önde gelen ticaret, kültür ve bilim merkezlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır²⁹. XII. yüzyılın başında Mardin'in Artuklu devletinin başkenti olması ve çok hızlı bir gelişme kaydederek o dönem için önemli bir merkezi haline gelmesi, buraya bağlı küçük bir yerleşim birimi olan Koçhisar'ın da kaderini olağanüstü denilebilecek ölçüde değiştirmiş olduğu gözükmektedir³⁰. Bahsedilen tarihin en önemli ulaşım aracının binek hayvanlarının

²⁴ Dede Kargın Osmanlı arşiv belgelerinde 1518 (924) yılında Berriyecik livasına bağlı büyük bir köydü. Köyün o tarihte 71 vergi hanesi ve 9 mücerredî, 36.500 akça hâsılı vardı. Dede-Kargın 1526 (932) yılında ise hem bir köy adı, hem kendi de dâhil 5 köyü ihtiva eden bir nahiye adı olduğu görülmektedir. Burada ayrıca bir de zaviyenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bkz; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969, s. 25.

²⁵ İdris-i Bidlîsî, s.271, Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-Tevârîh*, C. 4, s. 265.

²⁶ *Devlet Arşivleri Başkanlığı, C.A, Nr. 20 G. 38, S. 11, (M.07.06.1931).*

²⁷ Mustafa Sarıbrıyk, "XII. Yüzyılda Bir Ticaret ve Kültür Şehri Olarak Kızıltepe/Koçhisar/Düneysir", *I. Uluslararası Mardin Sempozyumu Bildirileri*, Ed: İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 6, İstanbul 2006, s. 599.

²⁸ Adnan Çevik, "XI-XIII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi" Basılmamış doktora tezi, İstanbul 2002, s. 124.

²⁹ Sarıbrıyk, s.599.

³⁰ Çevik, s. 124.

olması ve Mardin kent merkezinin yüksek rakım ve eğimi sebebiyle kervanların Mardin'e çıkmakta zorluk yaşaması nedeniyle Koçhisar bölgenin en önemli ticaret merkezi haline gelmesinde önemli rol oynadığı ifade edilebilir. Elbette Koçhisar'ın coğrafi konumu, tarıma elverişli iklimi ile tarihi İpekyolu üzerinde yer almasının yanısıra, Mardin'i başkent haline getiren Artuklu Beylerinin yürüttükleri ekonomik politikalarının da büyük etkisi olmuştur. Nitekim Artuklu Beyleri, idari olarak sürekli Mardin'e bağlı kalan Koçhisar'ın bu konumunu iyi değerlendirerek burada hanlar, hamamlar, çarşılar ve Pazar yerleri kurmuşlar, artan nüfusa paralel olarak da cami ve medreseler inşa etmek suretiyle kısa sürede büyük bir şehir vücuda getirmişlerdir³¹. Artuklular döneminde Timur'un istilası baş göstermiş, Mardin'i ele geçiremeyen Timur, Koçhisar'ı ele geçirmiş ve kent, bir müddet Timurluların egemenliğinde kalmıştır. Son Artuklu hükümdarı Melik Salih döneminde ise Mardin Karakoyunluların egemenliği altına girmiştir³². Sırasıyla Eyyubi, Memluk, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Timurluların da bir dönem egemen olduğu Koçhisar, 1515 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı döneminde ise nahiye statüsü ile Mardin'e bağlı bir şekilde Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar Koçhisar ismi ile anılan kent, 1931 yılında da Kızıltepe ismini alarak Mardin iline bağlanmıştır³³.

2.1.Koçhisar (Dede Kargın) Savaşı

Safevi komutanı Karahan, tüm kuvvetlerini Mardin ile Sincar bölgesi arasında tutarak gerektiğinde Sincar bölgesi üzerinden Irak'a rahatlıkla geçebilmekteydi. Aynı zamanda Mardin-Diyarbakir bölgesini ele geçirmek veya yağmalattırmak suretiyle de ordusunun lojistik ihtiyaçlarını da gidermekteydi. Bölgede herhangi bir Osmanlı birliğinin olmaması ve Kürt emirliklerinin tek başına Safevi kuvvetlerine karşı koyacak güçten yoksun olmaları, Karahan'ın bu tasarruflarına imkân vermektedir.

Koçhisar Savaşı ile ilgili Bıyıklı Mehmed Paşa ile İdrisî Bitlisî tarafından Yavuz Sultan Selim'e gönderilen raporda 20 bin kişiden oluşan ordunun 1516 yılında Diyarbakir'e gönderildiği belirtilmektedir³⁴. Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Sipahi ordusuyla birlikte Sinan Ağa ve Sultan'ın has ordu bölüğünün komutanı Bali Ağa da, Yavuz Sultan Selim'in emri üzerine ordularıyla birlikte ayrı ayrı

³¹ Çevik, s. 125.

³² Abdusselam Efendi, *Mardin Tarihi*, hzl; Hüseyin H. Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 17, İstanbul 2007, s. 61.

³³ Devlet Arşivleri Başkanlığı, C. A. 20/38/13 (M.07.06.1931).

³⁴ İdris-i Bidlîsî, s.272.

Diyarbakir'e doğru hareket ettiler. Şah İsmail, Karahan'ın yardım talebine Irak-Acem ordusunun tamamı ile Bağdat Valisi, Hemedan hâkimi Yegen Bey, Kelhur ve Kerav hâkimi Çoka Sultan ve Gürcü beyleriyle birlikte büyük bir yardım kuvvetini Kerkük üzerinden Mardin'e gönderdi³⁵. Kürt emirler ise Safevi ordusuna yardıma gelen bu kuvvetlerin geçişini engellemek için tüm yol ve derbentleri kapattılar. Hatta Buhti meliklerinden Cezire-i Umerî hâkimi Bedir Bey ile Kerkük Buhtan hâkimi Seydi Ahmed Bey ve İdris-i Bitlisî'nin oğlu Ebu'l Mevâhib Çelebi, Sincar ovasında Mardin'e hareket etmekte olan Kızılbaş ordusuna ciddi zayıyat verdiler³⁶.

Takviye kuvvetlerin Sincar'da yenilgiye uğraması ve Osmanlı Ordusunun büyük bir kuvvetle Mardin'e doğru hareket ettiği haberi kendisine ulaşan Karahan, ordusuyla birlikte Koçhisar ovasına doğru harekete geçti. Ancak Osmanlı birlikleri süratle hareket ederek Safevi kuvvetlerini Dede Kargın mevkiinde yakaladılar.

Savaş, Safevilerin ağır yenilgisiyle sonuçlandı. Karahan başta olmak üzere Safevilerin önemli komutanları bu savaşta ölmüş ve çok az bir kısmı ise kaçıp kurtulabilmiştir. Bu zafer, İdris-i Bitlisî'nin ciddi gayretleri, Kürt Emirlerinin özverili çabaları ve Osmanlı askerlerinin gücüyle elde edilmiştir. Bu savaştan sonra Osmanlı nüfuzu Kürdistan'da büyük mesafe kat ederek Diyarbakir, Mardin, Bitlis, Siirt, Kerkük, Erbil, Ergani, Sincar, Nusaybin, Urfa, Hetac (Atak), Urumiye, Cizre, Eğil, Palu, Hizan, Hasankeyf, Meyyâfârîkîn, Malatya, Behseni (Besni), Hoşab, Siverek, Çermik, Harput, Birecik, Telafer ve Musul kentleri Osmanlı egemenliğine girmiştir³⁷.

Bu zaferden sonra başta Melik Halil Eyyubi olmak üzere, Kürt Emirlerinin atalarından kalan topraklara tekrardan hükmetmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Bitlisî; Urmî, Uşni ve Erbil hududundan başlayıp Çemişkezek ve Arapkir uçlarına kadar olan yerlerde Kürdistan beyleri, melikleri ve büyükleri, Sultan'ın seçkin kulları arasına katılarak topraklarının Şam memleketlerine ilhak olduğunu bildirmektedir³⁸.

³⁵ İdris-i Bidlîsî, s.273.

³⁶ İdris-i Bidlîsî, s.273. Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-Tevârîh*, C. 4, Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1974, s. 262.

³⁷ Sadî Osman Herûtî, *Osmanlılar Döneminde Kürtler*, Çev: Hüseyin Güneş, *Kürtler (Tarih)*, Ed: Adnan Demircan-Mehmet Akbaş, Nida Yayınları, İstanbul 2015, s.337.

³⁸ İdris-i Bidlîsî, s.283.

3. Savaş Sonrasında Bölgede Kurulan Düzen

Savaşın sonra, bölgenin idari statüsünün belirlenme çalışmaları Yavuz Sultan Selim tarafından İdris-i Bitlisî'ye verildi. Bitlisî, Şah İsmail tarafından mülkleri ellerinden alınarak Şii komutanlara dağıtılmış olan Kürt emirlerinin topraklarını tekrardan kendilerine tahsis etmiştir. Bu noktada Yavuz Sultan Selim, padişah adına tasarrufla bulunma yetkisini tamamen Bitlisî'ye bırakmış, Nitekim Sultan Süleyman'ın 1553 yılında Kürt beylerine yolladığı emr-i şerif de³⁹ bu durumu doğrulamaktadır⁴⁰.

Osmanlı Devleti Kürt emirliklerinin hâkim olduğu bölgede kendi sisteminin yanında geleneksel yapının da devam edebileceği bir ara form kullanmıştır. Bölgede klasik sancak sistemi ile birlikte yurtluk-ocaklık, hükümet ve mir-i aşiret sistemi şeklinde 4 farklı sistem uygulanmıştır⁴¹. Osmanlı Devleti'nin idari yapılanması merkez ve taşra olmak üzere iki kısımda değerlendirilir. Taşra teşkilatı, Beylerbeylik, Sancak, Kaza, Nahiye, Liva ve Mezra şeklinde teşekkül etmiştir. Eyaletlerin başında beylerbeyi veya Mîr-i mîranlar⁴² bulunurdu. Beylerbeyiler kendi bölgelerinde bütün "umûr-ı siyâsette" hükümdarın temsilcisi olmak, beylerbeyi divanında askerî hususlara dair meseleleri halletmek, güvenliği sağlamak, tımar tevcihi ve terakkilerini yürütmek gibi vazifeye mükellefi.⁴³

³⁹ Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kürt Beylerine gönderilen hükümde; I. Selim hükümdarlığı döneminde, Safevîler'e dönük mücadele ederek yararlık gösterdikleri için, geçmişten bu yana uhdelarında olan eyalet ve kaleleri kendi yurtları ve ocakları olduğu gibi, ayrı ayrı berâtlarla ihsan edilen yerlerin mahsûlatı dahi torundan toruna temlik ve ihsan edildiği bildirilmiştir. Buna karşın hükümet ve saltanata ait ihtiyaç duyulduğu vakit, Diyarbakır ve Bağdat Beylerbeyileri ve çevredeki Kürdistan beyleriyle beraber hareket edip hizmet etmeleri gerektiği, şeriat ve kanunlar çerçevesinde davranıp zulüm ve düşmanlıktan kesinlikle kaçınmaları hakkında fermanlar yollanmıştır. Bkz; Remzi Kılıç, "Kânunî Sultan Süleyman'ın Tebriz Seferi (1548-1549) ve Nahçıvan-Revan-Karabağ (1552-1554) Seferleri ve Sonuçları", Journal Of Universal History Studies, C.3, Sayı Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue, 2020, s.204.

⁴⁰ Bayram Kodaman, "Osmanlı İdaresinde Kürtlerin Statüsü", *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.162. Bilgehan Pamuk, XVI. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Safevî Mücadelesi ve Kürtler, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 139.

⁴¹ İbrahim Özçoşar, "Şehir ve İktidar: Tanzimat Öncesi Osmanlı Mardin'inde İktidar", *Mukaddime*, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.9 (1), Mardin, 2018, s.4

⁴² Osmanlı kaynaklarında Beylerbeyi, Mîr-i mîran, Emirü'l-ümera ve Vali adlarıyla geçmektedir. Mehmet İşirli, "Beylerbeyî", *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 69.

⁴³ Tımar kelimesi sözlükte "bakım, ilgi" anlamına gelir. Terim olarak, Osmanlı merkez vilâyetlerinde bir süvari birliğini ve askerî-idarî hiyerarşiyi desteklemek amacıyla belirli görev ve hizmet karşılığında kişilere verilen, yıllık geliri 3-20 bin akçe olan topraktır. Halil İnalçık, "Tımar", *İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 168.

Eyaletlere bağlı olan sancaklar ise, Osmanlı taşra teşkilatında ana idari birimdi ve başlarında sancak beyi bulunmaktaydı.⁴⁴

Yönettiği bölgelerin sosyo-kültürel ve coğrafi özelliklerine göre farklı idari sistemler uygulayan Osmanlı Devletinin, bölgede klasik, yurtluk-ocaklık ve hükümet olarak isimlendirilen farklı yönetim biçimlerini hayata geçirdiği anlaşılmaktadır. Klasik Sancaklar Osmanlı coğrafyasının bütün bölgelerinde var olan sancak türleridir. Sancak beyinin Osmanlı ümerası arasından seçildiği ve tahrir (arazi ya da nüfus sayım defteri) yapıldığı, içinde tımar ve zeamet⁴⁵ bulunan ve sancak idaresinin hiçbir zaman bir ailenin tekelinde olmadığı sancaklardır⁴⁶. Yurtluk-Ocaklık Sancaklar ise (Ekrad Sancakları) genellikle bölgede eskiden beri hâkim olan nüfuzlu, yerel bey ve hanedanlara mülkiyet yoluyla verilen sancaklardı. Sancak beyi hayat boyu görevde kalmakta, ölünce yerine oğlu veya akrabalarından birine sancak tevcihi beyi görevi verilmekteydi. Osmanlı ordusu sefere çıktığı zamanlarda bu sancakbeyleri bizzat kendileri ya da asker göndermek suretiyle sefere katılmak zorundaydılar.⁴⁷ Bu sancaklarda tahrir yapılarak her sene Osmanlı hazinesine belirli miktarda vergiyi verilmekteydi. Hükümet Sancaklar ise tımar ve zeametın olmadığı sancaklardı. Sancak beyleri, ihaneti sabit olmadıkça görevden alınıp yerine bir başkası tayin edilemezdi⁴⁸.

Kanunnamelere bakıldığında hükümet sancaklarının imtiyazlı bir yapıya sahip olduklarını söylemek mümkündür. Zira bu sancakların içişlerine müdahale edilmez, sancak gelirlerinin tamamına yakınının sancağı yöneten hâkimlere ait olduğu görülmektedir.⁴⁹ Kürt coğrafyasında her üç sancak türlerine rastlamak mümkündür. Fakat daha ziyade Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakların yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti, Kürtlerin yoğun yaşadıkları bazı yerlerde hâkimiyetlerini sürdürebilmeleri için bu tarz sancakları *hükümet ve yurtluk-ocaklık (Ekrad)* olarak tanımlamışlardı. Bölgedeki bu idari yapılanma büyük ölçüde

⁴⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.75.

⁴⁵ Geliri 20.000 ile 100.000 akçe arasında olan toprakları ifade etmektedir. Erhan Afyoncu, “Zeâmet”, İslam Ansiklopedisi, C. 44, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 162.

⁴⁶ Orhan Kılıç, “Van Eyaleti’ne Bağlı Sancaklar ve İdarî Statüleri (1558-1740)”, *Osmanlı Araştırmaları XXI*, İstanbul 2001, s. 201.

⁴⁷ Feridun Bilgin, Osmanlı Hâkimiyetindeki Cizre’de Değişim ve Merkez-Çevre İlişkisi, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, Ed: Nesim Doru, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 71.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 4. Kitap, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.463.

⁴⁹ Ayn-i Ali Efendi, *Kavânîn-i Al-i Osman Der Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divan*, İstanbul 1280, s. 30.

kuvvetli yerel ailelerin nüfuzuna dayanarak gerçekleştirilmişti. Bu farklı idari sistemlerin oluşturulmasının sebepleri arasında, yeni fethedilmiş olan toprakların merkezî otoriteye bağlanmasının kolaylaştırılması, İran sınırına yakın bölgelerin başkent İstanbul'a oldukça uzak olması, buraların kontrol edilmesi son derece zor olan sarp araziden oluşması ve İran ile var olan rekabet gibi nedenler yer almaktadır.

Coğrafi konum itibarıyla de Kürt emirliklerinin bulunduğu yer, merkezi bir idari yapılanmayı olanaksız kılmaktadır. Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde coğrafi şartların ortaya çıkardığı yönetilebilirlik şartlarını da dikkate alarak, aşiretler ve köylüler ile doğrudan ilişkiye girmeyerek emirliklerin başında bulunan mirler üzerinden bir yönetim modelini uygulamıştır.⁵⁰ Kürt emirliklerinin çoğu Safevilere karşı Osmanlı Devleti'ne bağlanmakla birlikte, zaman, mekân ve koşullara göre taraf değiştirmiş veya bağlı oldukları merkezî devlete karşı da savaşmışlardır. Tüm bu düzenlemelerin altında yatan belirleyici ilke, Kürt aşiretleri düzeni korudukları, gerekli olduğunda askeri birlik temin ettikleri, sınır bölgelerini savundukları ve her şeyin üzerinde Osmanlı hükümdarlığını tanıdıkları sürece, imparatorluğun hemen hemen başka hiçbir yerinde görülmeyen düzeyde bir özgürlükten yararlanmalarıydı⁵¹. Yukarıda bahsettiğimiz bu sistem, kısmi değişiklikler haricinde 19. yüzyıla kadar devam etmiştir.

SONUÇ

Moğol İstilasası sırasında Selçuklular ve Eyyubiler'in bölgede oluşturmuş olduğu düzen, tamamen altüst olmuştur. Daha sonra Karakoyunlular ve Akkoyunlular ile birlikte bölge bu iki gücün çekişmesine sahne olmuştur. Bu iki gücün mücadelesinden en büyük zararı ise bölgede yüzyıllardır hüküm sürmekte olan Kürt emirlikleri görmüştür. Şah İsmail'in Akkoyunluları ortadan kaldırıp yerine Safevi Devleti'ni kurması ise, Kürt emirliklerini Akkoyunlu-Karakoyunlu çekişmesinden daha da kötü bir tablo ile karşı karşıya bırakmıştır. Çünkü Şah İsmail, bölgede kalıcı olarak yerleşme arzusunda olduğundan ötürü, Kürt emirleri tarafından yüzyıllardır yönetilmekte olan toprakları ele geçirdikten sonra kendi

⁵⁰ Cabir Doğan, “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Mayıs 2011, s.41

⁵¹ McDowall, s.57

komutanlarını oraya atama stratejisi ile hareket etmiştir. Bu anlayış doğrultusunda hareket eden Şah İsmail, her ne kadar başarılı olmasa da, bölgenin en önemli kenti olan ve Akkoyunlulara da başkentlik yapmış olan Diyarbekir şehrini ele geçirme teşebbüsünde bulunmuştur. Hatta bununla da yetinmeyerek Anadolu'nun içlerine kadar Dâîleri aracılığıyla nüfuz etmeye çalışmıştır. Anadolu'da taraftarlarının çıkarmış olduğu isyanlar, Şah İsmail'in bu stratejisinde kısmen de olsa başarılı olduğunu göstermektedir. Nitekim Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmekten çekinmeyen Şah İsmail, Şah Kulu İsyanı ile Anadolu'daki Heterodoks kitleyi harekete geçirerek Osmanlı Devletini iç karışıklıkla güçsüzleştirmeyi ve neticesinde son darbeyi vurmaya amaçlamaktaydı. Şah İsmail'in bu yönetim anlayışı ise, Kürt emirlerini müttefik arama arayışına sevk etmiştir. Kürt emirlerinin bu noktada fazla bir seçeneğinin olmaması ve bölgedeki en büyük güç olan Osmanlı Devleti'nin de Şah İsmail'in faaliyetlerinden ciddi zarar görmesi, Kürt emirleri ile Osmanlı Devleti'nin İttifakını zorunlu hale getirmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde yeni tahta geçmiş olan Yavuz Sultan Selim de, Şah İsmail'in faaliyetlerini engellemenin çarelerini aramaktaydı. Bu çare arama arayışı neticesinde İdris-i Bitlisî harekete geçerek, hem Osmanlı Sultanını hem de Kürt emirlerini aynı ortak paydada buluşturmayı başarmıştır. Safevilerin Çaldıran Savaşı ve Koçhisar Savaşı sonucunda ağır bir darbe alması, Osmanlı Devleti ile Kürt emirliklerine rahat bir nefes aldırıştır. Bu zafer sonucunda Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisî'ye bölgenin dizaynı ile ilgili tam bir yetki vermiştir. İdris-i Bitlisî'nin oluşturduğu ve Yavuz Sultan Selim'in de onayladığı bu düzen, yaklaşık üç asır boyunca çok fazla değişikliğe uğramadan varlığını sürdürmüştür. 19. Yüzyılın başlarında II. Mahmud'un (1808-1839) merkezileşme politikaları kapsamında yaklaşık üç asır sürmekte olan bu düzen ortadan kalkmış, ancak bunun yerine Osmanlı Devleti'nin ön gördüğü merkezi bir yapı da inşa edilememiştir.

KAYNAKÇA

Abdusselam Efendi, Mardin Tarihi, hzl; Hüseyin H. Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 17, İstanbul 2007.

Afyoncu, Erhan, "Zeâmet", DİA, Cilt 44, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 4. Kitap, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

Ayn-i Ali Efendi, *Kavânîn-i Al-i Osman Der Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divan*, İstanbul 1280.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TSMA, Nr. 35 G. 35 (H.29.12.0922).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TSMA, Nr. 89 G. 858 (H.09.10.0926).

Bayraktar, Mehmet, *Bitlisli İdris*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Bidlîsî, İdris, *Selim Şah-nâme*, hzl; Hicabi Kırılancı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Bilgin, Feridun, Osmanlı Hâkimiyetindeki Cizre’de Değişim ve Merkez-Çevre İlişkisi, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, Ed: Nesim Doru, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

Çevik, Adnan, “XI-XIII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi” Basılmamış doktora tezi, İstanbul 2002.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Kutu 20 Gömlek 38, Sıra 13, (M.07.06.1931).

Doğan, Cabir, “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Mayıs 2011.

Emecen, Feridun. “Şah Kulu Baba Tekeli”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

Gündüz, Tufan, “Şah İsmail”, *DİA*, C. 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

Halaçoğlu, Yusuf, *XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Hoca Sâdeddin, *Tâcû’t-Tevârîh*, C. 4, Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1974.

İnalcık, Halil, “Tımar”, *DİA*, C. 41, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

İpşirli, Mehmet, “Beylerbeyi”, *DİA*, C. 6, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

Karabulut, Serdar, “Osmanlıların Doğu ve Güneydoğu Anadolu’yu İlhakında Bir Halk: Zazalar” *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S.9, Bahar 2019.

Kodaman, Bayram, Osmanlı İdaresinde Kürtlerin Statüsü, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Kılıç, Orhan, “Van Eyaleti’ne Bağlı Sancaklar ve İdarî Statüleri (1558-1740)”, *Osmanlı Araştırmaları XXI*, İstanbul 2001.

Kılıç, Remzi, “Kânunî Sultan Süleyman’ın Tebriz Seferi (1548-1549) ve Nahçıvan-Revan-Karabağ (1552-1554) Seferleri ve Sonuçları”, *Journal Of Universal History Studies*, C. 3, Sayı: Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue, 2020.

Mela Mahmudê Bayezîdî, *Adat û Rusumatnameê Ekradiye*, Ed: Süleyman Çevik, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2012.

Mesudî, Murûc Ez-Zeheb, Çev: Ahsen Batur, Selenge Yay. İstanbul 2004.

McDowall, David, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2004.

Minorsky, Viladimir, “Kürtler”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VI, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, 1997.

Musalı, Namıg, Safevîlerin Diyarbakır Beylerbeyi Muhammed Han Ustaclu ve Anadolu’daki Faaliyetleri, *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu*, Ed; Ufuk Bircan vd. 02-05 Kasım 2016.

Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969.

Özcoşar, İbrahim, *Osmanlı Devleti ve Kürtler* (Sultan ve Mir: Osmanlı Kürt İlişkilerine Giriş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.

“Şehir ve İktidar: Tanzimat Öncesi Osmanlı Mardin’inde İktidar”, *Mukaddime, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.9 (1), Mardin, 2018.

Özcan, Abdulkadir, “İdrîs-i Bitlisî”, *DİA*, C. 21, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

Özoğlu, Hakan, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, 2.Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

Pamuk, Bilgehan, XVI. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Safevi Mücadelesi ve Kürtler, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Sadî Osman Herûtî, *Osmanlılar Döneminde Kürtler*, Çev: Hüseyin Güneş, *Kürtler* (Tarih), Ed: Adnan Demircan-Mehmet Akbaş, Nida Yayınları, İstanbul 2015, s.337.

Sarıbıyık, Mustafa, “XII. Yüzyılda Bir Ticaret ve Kültür Şehri Olarak Kızıltepe/Koçhisar/Düneysir”, *I. Uluslararası Mardin Sempozyumu Bildirileri*, Ed: İbrahim Özçoşar-Hüseyin H. Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 6, İstanbul 2006.

Sevgen, Nazmi, *Doğu Anadolu Beylikleri Tarihi*, Ed.K. Şerefoğlu ve H.K.Türkoğlu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982.

Şükrî-i Bitlisî, Selim-nâme, Hzl, Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Yayınları, No:100, Kayseri 1997.

Şeref Han, *Şerefname*, Çev: M. Emin Bozarslan, Deng Yayınları, İstanbul 2009.

Uzunçarşılı, İ.H, *Osmanlı Tarihi II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983.

Yiğit, İsmail *Memlûkler*, Kayıhan Yay. İstanbul 2008.

Yinanç, Refet “Dulkadiroğulları”, DİA, C. 9, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.